

17. YÜZYIL FELSEFESİ

17. yüzyıl felsefesi, Rönesans'ın etkisiyle ortaya çıkan gelişmelere dayanarak, yeniçağ düşüncesinin temellerini atmak üzere ortaya çıkan felsefe eğilimidir.

Modern felsefe, her ne kadar kendisini Rönesans düşüncesi ile göstermeye başlasa da esas itibariyle Batı'da 17. yüzyılda başlayıp 18. yüzyıl Aydınlanma felsefesi ile büyük bir ivme kazanan, 19. yüzyıldan itibaren zaman zaman Kıta felsefesinden gelen yoğun tepkilerle karşılaşan felsefeyi ifade etmektedir. 17. yüzyıl felsefesi, modern felsefenin yaklaşık iki yüzyıl boyunca sürecekt en belirgin döneminin birinci dönemini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, onda felsefenin doğallıkla yeni birtakım özellikler yoluyla tanımlandığı söylenebilir.

Rönesans'ın ortaya koyduğu düşünsel gelişmeleri ve kavram içeriklerini kullanan 17. yüzyıl düşünürleri, felsefi formüllerini tam bir sağlamlık ve kesinlik içinde ortaya koyma arayışı içinde olmuşlar ve ortaya koydukları çalışmalarla sistematik felsefeyi yeni bir derinlikle temellendirmişlerdir. Aydınlanma çağı düşüncesinin ilkeleri ve temel kavramları büyük ölçüde 17. yüzyıl felsefesinde hazırlanmıştır.

17. Yüzyıl Felsefesinin Genel Özellikleri

Rönesans'taki düşünce parçalılığı ve çeşitliliği bu dönemde belirli felsefe eğilimlerinde ve dünya görüşlerinde derli toplu ve bir örnek halde **sistemati**kleştirilmeye yöneltilir. Descartes, Hobbes, Leibniz, Spinoza 17. yüzyıl felsefesinin en önemli isimleridir.

17. yüzyıl felsefesi her şeyden önce, yeni bir **tarih** felsefesinin ya da en azından yepyeni bir tarih duygusunun egemen olduğu bir felsefedir. O, dünyaya ve insana bu yeni bakışın bir sonucu olarak, insanı eyleminin ve bu arada tarihin öznesi kılan yeni ve seküler bir tarih felsefesi geliştirir. Yaratıcı ve özgür insan, bundan böyle kendi kurduğu ve yapıcısı olduğu için de anlamı kendisine kapalı olmayan bir tarihin öznesidir.

17. yüzyıl felsefesi teolojiden hemen tamamen bağımsız bir felsefedir. Francis Bacon'ın, Thomas Hobbes'un, hatta maddi alan ve dolayısıyla bilim ve felsefe ile moral ya da entelektüel alan ve dolayısıyla da din ve teoloji arasında oldukça kırılgan bir uzlaşım temin etmeye soyunan Rene Descartes'in teolojiyle hemen hiçbir ilişkisi olmadığı söylenebilir.

Felsefenin teolojiden bağımsız olmak anlamında özerkliği, 17. yüzyıl felsefesinin çok temel ve belirleyici başka bir özelliğine, onun insan merkezli veya öznen hareket eden bir felsefe olması anlamında, homosantrik oluşuna işaret eder. Buna göre, teolojiden hiçbir zaman bağımsız olamamış olan Ortaçağ düşüncesinde, Tanrı bütün sistemlerin başı ve sonuydu. Yani, teosantrik yönelimi en belirleyici unsuru olan Ortaçağ düşüncesinde, Tanrıdan yola çıkma veya hareket etme felsefede hem konu alanlarını ve hem de içeriği belirlemişti. Oysa dini dünya görüşünü bir şekilde gerileten veya çok büyük ölçüde ortadan kaldıran modern düşünüşte, hemen hemen bütün felsefelerin hareket noktaları, insandır.

17. yüzyılda rasyonalizmin kaynağında matematik ve fizik bulunmaktadır. Bu dönem belirleyici olmuş düşünürlerde matematik ve geometriye açık bir ilgi vardır. Kaydedilen gelişmelerle, doğanın da bir matematik formüllerle ya da kavramlarla anlaşılabilirliği düşüncesine varılmıştır; doğa ile akıl, madde ile zihin arasında bir uygunluk fikrinden hareketle ünlü **rasyonalizm** düşüncesine ulaşılmıştır.

Nasıl ki teosantrik bir felsefe mistisizme, ama en çok da teolojik bir kavrayışa yol açarsa, aynı şekilde homosantrik bir felsefe de rasyonalizmi doğurur, rasyonalist bir bakış açısını gündeme getirir. Buna göre, modern felsefeye damgasını vuran hâkim tavır ya da eğilim, en azından 19. yüzyıla kadar, **rasyonalizm** olmuştur.

Genel bir tavır olarak rasyonalizm, aklın, bilim ve felsefe başta olmak üzere, bütün alanlarda yegâne otorite olması ya da yapılması anlamına gelir. 17. yüzyılın bütün büyük filozoflarına göre, hakikat dini otorite veya kutsal metinler tarafından aktarılan bir şey değildir; hakikat akla dayalı, özgür ve tarafsız araştırma ile keşfedilen bir şeydir. Buna göre, filozofun bakışı doğaüstü alana yönelmek, tefekkürü ilahi varlık alanını konu edinmek yerine, artık yeryüzüne yönelmek, doğal varlık alanını konu edinmek durumundadır. Fiziki ve zihinsel dünya, toplum, etik alan, siyasi kurumlar ve hatta dinin kendisi, bundan böyle doğaüstü nedenler yerine, doğal nedenleriyle açıklanmalıdır.

Modern dünyada en geniş anlamıyla **rasyonalizm**, insan aklının gücüne ve ilerlemeye duyulan inancı, diğer yandan da ilerlemenin aracı olarak bilime ve bilimsel yöntemeye duyulan güveni ifade etmektedir.

Bu bağlamda doğa bilimlerinde kaydedilen gelişmeler de bu dönem felsefesinin gelişiminde belirleyici bir etki etmiştir. Bunlardan özellikle Kopernik Devrimi olarak adlandırılan gelişme, Giordano Bruno'nun evren tasarımı ve Galileo'nun ortaya koyduğu mekanikteki gelişmeleri anmak gerekir. Kopernik tüm bir dünya görüşünü değiştirecek olan bir sistem geliştirmiştir. En temel sonucu, gerçeklik karşısında gören gözün yanılabilirliğini açık bir şekilde ortaya koyması olmuştur. Güneş, Ay ve yıldızların Dünya'nın etrafında döndükleri yanılsamasını düzeltmiştir. Böylece gerçek dünyayı değil algıladığımız dünyayı bildiğimize dair derin bir çıkarsamayı belirginleştirmiştir.

Bunun dışında genel bir eğilim olan ama özellikle Hristiyan öğretilerde sistematik olarak bulunan evren modelini de geçersizleştirmiştir. İnsan merkezilik özellikle sorunlu bir hale gelmiştir. Böylece hem evrenin hem de doğanın hareketleri bir bütün niteliği kazanır. Galileo'nun kurduğu mekanik sistem ise dönemin bilimsel gelişmelerinin bir başka evresidir. Süredurum yasası olarak adlandırılan yasa, bir hareketin karşı bir kuvvet olmadığı sürece itildiği doğrultuda düz bir şekilde gideceği önermesini ileri sürüyordu. Daha sonra buna Newton'un "genel çekim yasası" eklenecek ve doğanın yasalarının genel geçerliliği üzerinden evrenin ve doğanın birliği düşüncesi kesinleştirilecektir.

Kopernik ve Galileo tarafından kurulan modern bilimin öngördüğü kozmolojinin en büyük yeniliği, onun doğayı, insan varlığıyla Tanrının dışında olan bir varlık alanı olarak sunmuş olmasıdır. Buna göre, doğa, canlı ve akıllı insan varlığına ilgisiz ve yabancı olan ve dolayısıyla, akıllı insan varlığı tarafından gözlemlenip analiz edilmek suretiyle, denetim altına alınacak olan cansız madde alanını meydana getirmekteydi.

Dünya evrenin merkezinde değilse ve evrenin bir merkezi bulunmuyorsa eğer, bu takdirde, evrenin, her yerde var olmak bakımından bir ve aynı olurken, salt zaman ve mekân içindeki yayılımıyla farklılaşan maddenin varlık alanı olarak anlaşılması gerekir. Bu ise evrene ilişkin bilginin, ölçme, zaman ve mekân kavramlarının imkân tanıdığı niceliksel ölçütlere bağlı olduğu anlamına gelir. Buna göre, doğal bir fenomeni anlamak, artık daha fazla onun ereksel nedenini, onun evrendeki, kendisine Tanrı tarafından verilmiş olan amacını ya da işlevini kavramayı gerektirmez. Tam tersine, doğal bir fenomeni anlamak, yeni kozmolojinin bir sonucu olarak, onun

fail nedenini, yani fiziki evrende onun doğuşuna yol açan koşulları ve faktörleri bilmeyi gerektirir. Şu halde, yeni kozmolojide evren ya da doğa, büyük ve cansız bir makine olup hem insan varlıklarının ve hem de Tanrının dışında kalır. Bundan dolayı, doğa, Tanrının amaçlarına dair bir bilgi aracılığıyla değil de ancak ve ancak kendi terimleriyle anlaşılabilir.

Özünde bir makine ya da mekanizma olan bu doğanın dili de onun birliğini ve evrenselliğini sağlayan şey olarak matematiktir. Bütünüyle insan merkezli olup, sanayi uygarlığını hazırlayan bilimsel hareketin temelinde yer alan şey, işte bu doğa tasarımı ya da yeni kozmolojidir.

Modern bilimin etkisiyle, öncelikle Batı'nın genel dünya görüşünde ve özellikle de bilgi anlayışında büyük bir değişiklik olur. Bilim artık ilerlemenin tek ve en büyük motoru, modernliğin özüdür. Bununla birlikte, bilime modern zamanlarda, bizatihi kendisi için değil, esas pratik değeri, sağladığı yarar için değer verilmiştir. Buna göre, bilgi artık klasik dünyada olduğu gibi, salt anlamak veya merakı tatmin etmek için ya da Ortaçağ'da olduğu gibi, Tanrının doğal dünyaya amaçlılık ve düzen kazandırmış planını keşfetmek için değil, sağladığı fayda için istenir. Bilgi, modern felsefenin büyük filozoflarına ve özellikle de Bacon'a göre, güçtür. Bilgi, doğaya ilişkin olarak öndeyide bulunma ve onu kontrol etme yeteneğimizi geliştirmek suretiyle, hayatlarımızı daha kesin ve muhtemelen daha rahat hale getiren şeydir. Sadece Bacon değil, modern düşüncenin diğer büyük önderleri de bilimsel sonuçların pratik uygulamalarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Buna göre, bilim artık başka alanlardaki gelişme için bir model olarak değerlendirilir, sosyal ve politik reformlarda oynayacağı rol için istenir.

İlkçağ ve Ortaçağ'da, filozofların realist bir yaklaşımla önce varlık veya gerçekliğin mahiyetini ortaya koyup, sonra bu gerçekliğin bilgisine nasıl ve hangi yollarla erişileceğini tartışan bir epistemoloji geliştirmiş oldukları yerde, 17. yüzyıl filozofları önce bilginin ve onun bir türü olan bilimsel bilginin mahiyetini tartışıp, sonra buna uygun bir varlık tasarımı oluşturmaya geçerler.

Buna göre, 17. yüzyıl filozofları epistemolojide, insan aklının bilimde, bilimsel bilgide somutlaşan başarısını açıklayıp temellendirmek ve hatta felsefede bilimdeki gibi doğru ve kesin bilgiye ulaşılabileceğini göstermek için insanın bildiğini nasıl ve ne şekilde bildiğini açıklama gayreti içinde olmuştur. Başka bir deyişle epistemolojide en azından Kant'a kadar "Neyi bilebilirim?" eleştirel sorusunu pek fazla sormayan 17. yüzyıl filozofları, esas itibarıyla bilginin kaynağı meselesiyle meşgul olmuşlardır. Yine aynı epistemolojik çerçeve içinde, döneme damgasını vuran bir diğer özellik ya da tavır, hemen bütün filozoflarda görülen bir **yöntem** arayışı ya da tartışması olmuştur.

Özneden hareket eden 17. yüzyıl felsefesinde, baştan aşağı yeniden yapılanan sadece tarih, bilgi ve varlık felsefeleri değildir; **etik** de bir kez daha özneden hareketle inşa olunan bir felsefe alanını meydana getirir. 17. yüzyılda etik, Tanrıdan veya nesnel bir değerler düzeninden hareketle değil de doğrudan doğruya insandan hareketle kurulur. Çıkış noktası, insan aklından ziyade, insanın doğal yapısıdır, arzularıdır, hazzıdır. En azından Kant'a gelince kadar, modern felsefe olması gerekeni, insanın insan olmak dolayısıyla yerine getirmek durumunda olduğu ödev ya da yükümlülükleri unuttur. Hemen hemen bütün modern etik görüşleri olması gerekeni olandan hareketle tanımlayıp, insanın ahlaki amacının, istek ve arzuların tatminiyle belirlenen bir dünyevi, maddi mutluluk olduğunu öne sürer. Modern etiğin, büyük ölçüde doğalcı bir etik olarak tanımlanmasının nedeni, budur.

Modern dönemde politika felsefesi de özne ya da bireyden hareketle inşa olunur. Buna göre, Rönesans'tan itibaren, modern dönemin bütün politika teorileri dinin sunduğu ilkeleri toplumun açıklayıcı ilkeleri olmaktan çıkarmaya, toplumu dünyevi bir ilkedен hareketle kavramaya çalışmıştır. İnsanı merkeze alan, insanın iradesine vurgu yapan modern politik öğretiler, toplumu da doğal bir yapı olarak değil, kurulmuş, insan tarafından yaratılmış bir yapı olarak değerlendirirler.

17. yüzyıl felsefelerinde ismi öne çıkan önemli düşünce adamlarından bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz: Francis Bacon, Thomas Hobbes, Rene Descartes, Baruch Spinoza, Gottfried Leibniz, John Locke, George Berkeley

Francis Bacon (1561-1626)

Bacon, modern düşüncenin, Descartes'la birlikte, en önemli temsilcisi, hatta kurucusudur. Onun modern felsefenin ilk büyük filozofu, çağının düşünüşünün bütün özelliklerini taşıyan, modernlik ruhunu en iyi karakterize eden, hatta bir anlamda öncülüğünü yapan bir filozof olduğu kabul edilir.

Bacon bilimcidir, yani en genel anlamıyla rasyonalisttir. Aslında bilimciliği açık seçik bir biçimde ilk savunan, filozof olarak Bacon, doğayı doğrulukla bilmenin tek güvenli yolunun bilim olduğunu, bilimsel yöntemin insana doğayı denetleyeceği bilgiyi sağlayacağını ileri sürmekteydi.

17. yüzyılın en özgün ve en derin entelektüel reformcusu olarak Bacon, bilim ve felsefede, yepyeni bir sayfa açmanın gereğine vurgu yapanların başında geliyordu. O, geleneği ve geleneksel bilgeliği, deneyi unutup, otoriteye gereksizce inandığı için eleştirirken, bir yandan da ilerlemeciliğin; uygulamalı bilimsel bilgi alanında hızlı bir biçimde biriken deneysel bilgi ve tarihsel ilerleme anlamında modern teknolojik ilerleme düşüncesinin en büyük temsilcisiydi.

Buna göre, bilgiyi güce eşitleyen; bilginin yeni teknik icatlar ve mekanik keşifler şeklinde cisimleştiği zaman, tarihin motoru veya itici gücü haline geldiğini savunan Bacon, üstelik bunu İngiliz ve Avrupalı entelektüellerin geçmiş zamanların edebi ve felsefi başarılarını övdüğü, Yunan ve Roma edebiyatlarını ve kültürünü yücelttiği bir çağda yapmıştı. Tarihin Aristoteles gibi filozofların öne sürdüğü şekilde döngüsel değil, öne veya yukarı doğru gitmek anlamında ilerleyici olduğunu savunmaktaydı. Bu, onda seküler bir inanç haline gelmişti; nitekim söz konusu ilerleme inancını, ilk eserlerinde geçici bir hipotez olarak öne süren Bacon, aydınlanmış ve daha iyi bir dünyanın Avrupa Uygarlığının kaderi olduğuna hükmetmişti.

Bacon'ın bilimlere ilişkin sınıflamasının yeniliği, onun teorik disiplinlerle pratik disiplinler arasında kurduğu yakın ilişkidir. Teorik disiplinlerle (episteme) pratik sanatları (tekhne) birbirinden çok kesin çizgilerle ayıran Aristotelesçi anlayışın tersine, Bacon doğa felsefesinin uzun yüzyıllar boyunca yeterince gelişme kaydedememesinin nedenini teoriyle pratiğin birbirinden kopartılmasında görmekteydi. Uygulamalı bilim ya da sanatları icra edenler, ona göre, herhangi bir yöntem den en küçük bir yardım almaksızın, tamamen ampirik bir biçimde ilerlemekte; filozoflar veya üniversitedeki hocalar ise, ağlarını ören örümcekler gibi, ampirik araştırmaya en küçük bir değer vermeden teoriler inşa etmekteydiler. Gerçek bir ilerleme için teoriyle pratiğin kesinlikle birleştirilmesi gerektiğini savunan Bacon, ilke olarak spekülatif her disiplinin yanına pratik bir sanat getirmeye çalışmıştır. Örneğin, fiziğin pratik karşılığı mekaniktir.

Rene Descartes (1596-1650)

Kendisinden sonraki bilim adamlarına ve filozoflara ilham kaynağı olan teorileriyle, bilimin günümüz seviyesine ulaşmasında büyük rol oynamıştır. Düşünsel alanda matematiksel açılımlardan yararlanarak, doğrudan ortaya çıkan ve doğruluğu tartışılmaz kesin-mutlak birtakım bilgilerin var olduğunu savunmuş; bu savını da "Düşünüyorum, öyleyse varım" şeklindeki ünlü söylemiyle ortaya koymuştur.

Descartes, tüm çalışmalarında ve araştırmalarında, doğru bilgiye ulaşmak amacıyla, karmaşıklıktan uzak durmaya ve herşeyi basite indirgemeye çalışmıştır. Bulduğu her bilgiye kuşkucu bir tavırla yaklaşmıştır. Bilim dallarının pratik hayattaki işlevlerinin birbirinden farklı olduğunu vurgulayan düşünür, sadece bazı ortak yöntemlerin farklı amaçlar için uygulanabileceğini öngörmüş, dolayısıyla bilimlerin birlikteliğini savunmuştur.

"Hiçbirşey keşfedilemeyecek kadar uzak olamaz" diyen Descartes, evrenle ilgili düşüncelerini de bu görüşü çerçevesinde şekillendirmiştir. Ona göre, evren bir bilmecedir ve çözümü olmayan bir bilmece yoktur. Bu doğrultuda ihtiyaç duyulan tek şey, doğru bilgilere sahip olabilmektir ki, tüm pozitif bilimler de zaten bu ihtiyaca hizmet etmek için varolmuştur.

Descartes'a göre, doğal dünya tek bir şeyden, mekânın her yerine yayılmış olan maddeden meydana gelir. Şeyler arasındaki farklılığın, tek bir nesnenin veya maddenin farklı düzenleniş tarzları veya aynı maddenin farklı zamanlarla farklı yerlerdeki farklı eyleme biçimleriyle açıklanması gerektiğine inanan Descartes'ın terminolojisiyle ifade edilecek olunursa, sadece tek bir maddi töz vardır ve farklı nesneler olarak gördüğümüz şeyler arasında gerçek ya da tözsel hiçbir farklılık yoktur. Descartes, Ortaçağ'ın büyük ölçüde Aristoteles'e dayanan bireysel ve genel tözler sistemi olarak dünya görüşünü yıkıp, bunun yerine evrenin her tarafına yayılmış maddi bir tözden meydana gelen kendi dünya görüşünü geçirirken, modern kültürün belirleyici fikirlerinden birini öne sürer. Bu dünyadaki herhangi bir şeyi anlamak için onu her ne ise o yapan gizemli öze, bu biricik bireysel varlığın tikel veya kendine özgü karakteristiklerine bakmak yerine, genel olarak maddenin doğası ve davranışı yoluyla ortaya konacak evrensel bir açıklamanın peşine düşmemiz gerekir. Çünkü sıkı, determinist ve evrensel yasalara göre düzen kazanan maddenin eylem tarzı doğada olup biten her şeyi açıklar.

Descartes için maddi tözün davranışını ve dolayısıyla evrendeki bütün fiziki süreçleri açıklayan yasalar, **hareket** yasalarıdır. Ona göre, evrenin her yerine yayılmış olan maddenin sahip olduğu yegâne özellikler basit mekanik özellikler olup, evrendeki bütün doğal süreçler **üç temel ve basit mekanik yasa**sının sonucu olarak ortaya çıkar. Bu üç yasa da sırasıyla **eylemsizlik**, **düzgün doğrusal hareket** ve **hareketin korunumu** yasalarıdır. Buna göre, yeryüzünün varlığa gelişi ve yıldızların hareketinden, ışığın yayılımına ve kalp atışına kadar, maddi dünyadaki her şey, maddi tözün farklı alanlarının aynı mekanik yasalara göre etkide veya eylemde bulunma tarzlarının kaçınılmaz bir sonucu olduğundan, bütün doğal süreçler maddenin farklı parçalarının mekanik özellikleri yoluyla açıklanabilir.

Descartes, bundan sonraki noktada söz konusu mekanik özelliklerin, etkileşim ve süreçlerin sadece matematiksel bir dille ortaya konabileceğini öne sürerken, büyük ölçüde kendi özgünlüğünü ortaya koyacak şekilde maddi doğanın veya dünyanın matematizasyonunu gerçekleştirir. Maddenin veya dünyadaki bir nesnenin, bilim adamı açısından veya dünyaya ilişkin sağlam bir kavrayış için önemli olan yegâne yön ya da özellikleri, Descartes'a göre, büyüklük, şekil

ve harekettir. Dünyanın nihai gerçekliğini, maddeyle birlikte ifade eden bu özellikler, ancak duyumsal olmayan, matematiksel bir tasvir yoluyla ortaya konabilir. Bu, pek çoklarının söylediği üzere, Descartes'ı modern çağın ilk filozofu yapan en önemli özellik ya da katkı olmak durumundadır. Aristoteles için matematik, özellikle doğal dünyada hiçbir kullanımı olmayan bir bilgi türünü temsil etmekteydi. Zira Aristoteles'e göre, fiziki dünya, form ve maddenin karışımından meydana geldiği için matematizasyona elverişli değildi. Platon açısından ise, matematik gerçekliğe uygulanabilir bir şey olmakla birlikte, gerçekliğin kendisi onun için duyusal ya da fiziki dünyadan başka bir varlık alanında bulunuyordu. Doğanın akılsallığını matematiğe indirgeyen bu yepyeni ve modern bakış, Kopernik ve Galileo gibi bazı bilim adamları bir tarafa bırakılacak olursa, hemen tümüyle Descartes'ın eseridir. Doğanın konuştuğu dil matematiksel bir dil olup; bu dil, ona göre, sadece gözlem verilerini kavramak bakımından yararlı değildir; söz konusu matematiksel dil, gerçekliği kavramanın yegâne anahtarı olmak durumundadır.

Yöntem

Filozofun kullandığı matematiksel dili kurguladığı yöntem sorusunda daha ayrıntılı olarak görmektedir. Dört kuraldan oluşan yeni yöntemini şu şekilde ifade edebiliriz:

Kurallardan **birincisi**, "doğru olduğu açık ve seçik bir biçimde bilinmeyen hiçbir şeyi doğru kabul etmemek gerektiğini" bildiren ünlü "**Apaçıklık Kuralı**"dır.

İkincisi "düşünceleri mümkün olduğu ve gerektiği kadar bölümlere ayırmak gerektiğini" öneren "**Analiz Kuralı**"dır.

Üçüncü kural, "bileşik şeylerin bilgisine en basit ve anlaşılması en kolay şeylerden başlayarak yükselmenin önemine işaret eden" "**Sentez Kuralı**"dır.

Sonuncu kural ise "bütün bu işlemler sırasında hiçbir şeyin unutulmadığından emin olmak için eksiksiz sayımlar yapmak gerektiğini" bildiren "**Sayma kuralı**"dır.

Descartes'ın yönteminin gerisinde hiç kuşku yok ki **ilk** olarak birtakım kabuller bulunur. her şeyden önce bilginin Descartes tarafından ortaya konan hiyerarşik yapısıyla, yani bilginin en nihayetinde doğruluğundan kuşku duyulamaz bir sezgiyle sonuçlanacak **metafiziksel** bakımdan temel birtakım hakikatlere dayanan hiyerarşik bir yapı sergilediği anlayışıyla söz konusu yöntem arasında yakın bir ilişki vardır.

Yöntemin gerisinde **ikinci** olarak belirli hakikatlerin sezgi yoluyla bilinmesi imkânına beslenen sarsılmaz güven, birtakım düşüncelerin doğruluklarının, gözlem veya mantıksal çıkarıma dayandırılmak yerine, dolaylı olarak bilindiği inancı bulunur. Yöntemin keşfedileceği bu türden bir doğrunun ilk örneği, Descartes'ın kendi **varoluşu**yla ilgili hakikat olacaktır.

Yöntemin gerisinde, **üçüncü** ve en önemli husus, aklın doğal ışığına beslenen **inanç** tır.

1- Bilginin Temel Dayanak Noktası

Descartes'ın temelci yöntemi bütün bilgi ve inançları, "temel bilgi ya da inançlar" ile "temel olmayan bilgi ya da inançlar" diye ikiye ayırırken, bilginin yapısını aynı zamanda bir piramide

benzetir. Piramidin en altında temel ilke ya da bilgiler bulunur; fakat üste doğru çıkıldıkça birbirini destekleyen -ve bazen "basit olmayan inançlar" veya "kompleks bilgiler" olarak da adlandırılan "temel olmayan bilgi ya da inançlar" bulunur. Descartes, bilgi yapısı ya da ağacının temelinde bulunan düşünce, bilgi ya da ilkelerin gerekçelendirilmeleri veya bilgi statüsü elde edebilmeleri için başka bilgi ya da inançların desteğine ihtiyaçları olmadığını söyler. İmtiyazlı bir statüye sahip olan bu bilgi ya da inançlar, kendi kendilerini temellendiren, kendiliğinden gerekçelendirilmiş inançlardır.

Klasik diyebileceğimiz bir temelciliğin savunucusu olan Descartes, bazı bilgilerimizin, genel yöntem telakkisinin ilk kuralında da ifade ettiği üzere, "apaçık" veya "açık" ve "seçik" olduğunu savunur. Ona göre, bu tür bilgi ya da inançlar kuşku duyulamaz oldukları ve yanılmazlık özelliği sergiledikleri içindir ki güvenli ve emin bir statüye sahiptirler. Söz konusu temel ilke ya da bilgi inançların güvenli veya kesin olmalarının ve onlardan kuşulanmamamızın en önemli nedeni, bu bilgi ya da inançların içeriğini oluşturan durumları, zihin hallerini "dolayimsız olarak kavradığımız" düşüncesidir.

En önemli özelliği bilginin birtakım ilk ilke ya da başlangıçlardan hareketle sınırsızca genişletilmesi olan bu temelci yöntemin başarıya ulaşabilmesi için önyargı ve hatalı inançların temelleri teşhis ve tespit etmeye engel olmamaları gerekir. Buna göre, temelci anlayışın başarıya ulaşması için başka bir yöntemle, meşhur **kuşku** yöntemiyle tamamlanması vazgeçilmez bir zorunluluktur. Başka bir deyişle, tıpkı bir binanın temeli atılmadan önce, temelin atılacağı zemindeki gevşek toprağın temizlenmesi gerekmesi gibi, sağlam bir bilgi sisteminin oluşturulması için de yanlış inançların ayıklanması gerekir. İşte bundan dolayıdır ki Descartes sahip olduğu tüm inançların elden geçirilmesi ve kendileriyle ilgili olarak en küçük bir kuşku bulunan tüm inançların ayıklanması gerektiğini öne sürmüştür.

Demek ki bilgiye sağlam bir zemin oluşturmak amacıyla benimsediği **temelci** yöntemi ile önyargı ve yanlışları ayıklamaya yarayacak **kuşku** yöntemi arasında yakın bir ilişki bulunan Descartes hakikate, paradoksal bir görünüm arz edecek şekilde, bir kuşku yöntemi izleyerek varmaya çalışmıştır.

2- Bilgi ve Varlık

Ona göre, mutlak olarak doğru ve kesin olup, yanlış olma olasılığı hiçbir şekilde söz konusu olmayan bir başlangıç noktasına ulaşmanın, bilgi ve felsefede yeni bir döneme başlamanın yegâne yolu, insanın sahip olduğu tüm inançları, bir çağda bilgi diye geçen her şeyi bu şekilde sıkı bir biçimde elekten geçirmektir.

O, mutlak bilgiye ulaşmakta, tüm dışsal faktörleri bir kenara ayırarak, şüpheli analizlerle, kesin doğru bilgilerin varlığını, bu özelliği taşıyan tek şey olarak belirlediği **"düşünce"**ye dayandırır. Doğruluğu tartışılmaz tek bilginin düşünce olduğunu; dolayısıyla diğer mutlak bilgilerin de bu düşüncelerden türediğini düşünmektedir. "Kuşku etmek düşündürmektir" şeklinde bir çıkarımda bulunan Descartes, varlığı kesin olan tek şey düşünmek ise, düşünebilen bir yaratık olarak şüphe götürmez tek gerçeğin **"varlığımız"** olduğunu belirtmiş ve tümevarımsal bu bilgi kanunu, **"Düşünüyorum, o halde varım"** (Cogito, ergo sum) şeklindeki ünlü tümcesiyle ifade etmiştir. Elindeki bu ilk bilgiyi, sağlam bilgi olarak görmüş; artık yapması gereken tek şeyin, diğer bilgileri bu ham bilgiden türetmek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonucun çıkış noktası ise, bireyin

öznelliğidir. Çünkü, varlığı ifade eden düşünce, zaten bireyin kendisinde mevcuttur. Bu ham bilgiyle yola çıkan birey, diğer mutlak bilgileri bundan türetebilir.

3- İnanç

Descartes'ın bütün bir bilgi ağacını baştan sona yaratabilmesi, bilginin inşası projesini hayata geçirebilmesi Tanrının varolduğunu ve O'nun aldatan bir varlık olmadığını kanıtlamasındaki başarısına bağlıdır. O, bu amaca uygun olarak üç ayrı Tanrı argümanı ortaya koyar.

I. Delil

Tanrı idesinin yetkin bir varlığın idesi olmak dolayısıyla başka herhangi bir şeyin idesinden daha büyük bir nesnel gerçekliğe sahip olduğunu dile getiren Descartes, bundan sonra birbiri ardından üç kabulde bulunur:

(1) "Sahip olduğum idelerin nedenlerinin, onları doğuran sebeplerin olması gerekir."

(ii) Bir idenin nihai nedeninin formel gerçekliğe sahip olan, yani fiilen var olan bir şey olması zorunluluğu vardır,

(iii) "Fail nedende en az sonuçta olduğu kadar gerçeklik, sadece nesnel değil fakat aynı zamanda formel bir gerçeklik olması gerekir."

Bu üç kabul, Descartes'a göre, zihinde sahip olunan bir idenin nedeninin son çözümlemede, söz konusu idenin yetkinliğine en azından eşit, fiilen varolan bir şey olması gerektiği sonucuna götürür.

Buna göre, Descartes'ın kendisinde bir Tanrı idesi vardır ve bu idenin nesnel gerçekliği veya yetkinliği, onun kendisiyle ilgili idesinin gerçekliğinden çok daha fazladır. Bu yüzden, Descartes'ın kendisine ek olarak, zihnindeki Tanrı idesinin ihtiva ettiği yetkinliklere sahip olan bir şeyin daha var olması gerekir. Zihnindeki Tanrı idesiyle birleşen bu yetkinliklerin tümüne birden sahip olan varlık da açıktır ki Tanrının kendisidir.

II. Delil

Descartes'ın ikinci argümanı da nedenselliğe dayalı kozmolojik bir argüman olup o, bu kez zihnindeki Tanrı idesinden değil, benliğin ya da zihnin varoluşundan yola çıkar. Kanıtlanan varoluşunu apaçık bir veri ya da sonuç olarak değerlendiren Descartes, bu kanıtta düşünen bir töz ya da zihin olarak varoluşunu kime ya da neye borçlu olduğunu sorar. Sırasıyla kendisi, anne-babası ve "Tanrıdan daha az yetkin başka bir kaynak" olmak üzere, üç alternatifi gündeme getiren Descartes, bir tür eleme yöntemiyle, bunlardan hiçbirinin kendi varoluşunun nedeni olamayacağını gösterdikten sonra, varlık sebebinin Tanrı olması gerektiği sonucuna varır.

III. Delil

Üçüncü Tanrı delili, rasyonalistlerin benimsediği bir argüman olan Ontolojik Argüman'dır. Descartes, Aziz Anselmus tarafından geliştirilen bu argümanın felsefe tarihindeki en ünlü versiyonlarından birini oluşturan bu argümanını da sadece akıl yürüterek, varolmayan bir yetkin varlık idesinin çelişikliğinden Tanrının varolması gerektiği sonucunu çıkartır.

Argümanın adımları şu şekilde sıralanabilir:

(1) Bende bir Tanrı, yani en yüksek derecede yetkin olan Varlık idesi var.

(2) Bir yetkinlikten veya yetkinlik özelliğinden yoksun olan bir varlık, en yüksek derecede yetkin bir varlık olamaz.

(3) Dolayısıyla, Tanrıyı hem en yüksek derecede yetkin bir varlık hem de bir yetkinlik özelliğinden yoksun bir varlık olarak düşünmek bir çelişki olur.

(4) Varoluş bir yetkinlik özelliğidir.

(5) Varoluştan yoksun olmak bir yetkinlik özelliğinden yoksun bulunmaktır.

(6) Tanrıyı hem en yüksek derecede yetkin bir varlık hem de varolmayan bir varlık olarak düşünmek bir çelişkidir.

(7) Öyleyse, Tanrı sadece düşüncede değil, gerçekten varolur.

Descartes'ın sisteminde üç töz vardır. Bu üç tözden biri olan Tanrı, yaratılmamış bir töz olarak, esasen sistemin dışındadır. Yani onun Tanrısı, Ortaçağ'ın bir ucu kendisine uzanan hiyerarşik varlık anlayışında evrene müdahale edebilen, onu himayesi altında bulunduran teistik Tanrısından ziyade, ortaya çıkışında çok etkili olduğu, dünyayı ve yasalarını yarattıktan, hareket için gerekli enerjiyi aktardıktan sonra kıyıya çekilen, dolayısıyla dünyaya müdahale etmeyen, mucize yaratmayan, evrenin muhafazası ve himayesi fonksiyondan yoksun **deistik** Tanrı anlayışıdır.

Kaynaklar

Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Karl Vorlander, Felsefe Tarihi, çev: Mehmet İzzet, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.